

Egy negyvennyolcas honvédtiszt hagyatéka

Az ország minden táján, családi hagyatékokban vagy magángyűjteményekben felbecsülhetetlen számú és jelentőségű kulturális érték lappang. A gondatlanság és az üzleti szellemű kézirat-kereskedelem évről évre apasztja számukat, s ez a veszély mielőbbi megoldást sürget: értékvédő törvény mellett intézményesített feltárást. Ennek feladata azokra a helytörténészekre, honismereti szakkörökre hárul, akik már eddig is sokat tettek nemzeti értékeink feltárásaért és megóvásaért. Az ő helyismeretük és buzgalmuk mindenkor hatékony kiegészítője a szervezett gyűjtésnek. S ha publikációs lehetőséget is kapnak, kutatásaik eredményei előbb épülnek be történelemtudományunkba.

A fentieket meggyőzően bizonyítja *Grisza Ágost* 1848/49-es honvédszázados hagyatékának a közelmúltban befejeződött feltárása. A tárgyi emlékekben és írásos anyagokban rendkívül gazdag hagyatéktalálása *Jakus Lajos* penci pedagógus érdeme. A hatvanas évek elején figyelt fel *Grisza* unokájának lakását díszítő szabadságharcos ereklyékre. Vizsgálódásai nyomán számos naplótöredék és levél is előkerült, amelyeket — egy időszaki kiállítás keretében — a penci múzeum be is mutatott. A *Jakus* által feldolgozott és részben publikált dokumentumok töredékes volta arra készítetett, hogy folytassam az időközben félbeszakadt kutatást. A család megértő támogatásával néhány hónapi munka után sikerült összegyűjtenem a padláson és a szekrények mélyén heverő anyagot, amely immár hű képet adott *Grisza Ágost* és emigránstársai küzdelmes életéről. Bár a hagyatéktalálása még nem fejeződött be, annyi máris bizonyos, hogy a dokumentumok jelentős kortörténeti értékűek, s fontos adalékokkal szolgálnak múlt századi szabadság-küzdelmeink értékeléséhez.

Grisza Ágost 1808. november 30-án született a Pozsony melletti Bazinban. Apja korai halála után a család anyagi gondjai a katonai pályára sodorták, de magyar származása miatt nem tudott gyökeret eresztetni a fekete-sárga ármádiában. A hat esztendei szolgálat alatt magánúton megszerzett jogi diplomáját leszerelése után *gróf Festetics Antal* titkáráként kamatoztatta, mígnem a szabadságharc ismét fegyvert adott a kezébe. A századosi rendfokozatot elért *Grisza* végig küzdötte a tavaszi hadjárat csatáit, ott volt Buda ostrománál, végül a legtovább talpon maradt komáromi helyőrséggel együtt adta meg magát. A kapituláció után 22 évi emigráció következett. Először Angliába, majd Amerikába vezetett az útja, de a nélkülözések mindkét országból tovább űzték. Nyugalmas menedéket és munkát végül Párizs adott, ahol 1854-től 1871-ig élt családjával. Nem tartozott az emigráció élvonalába: társaitól és a politikai élet színpadától félrehúzódva dolgozott kicsiny fordító-irodájában. Amikor szükség volt rá — republikánus érzelmeihez híven —, csatlakozott az 1866-os poroszországi Klapka-légióhoz, amelynek balsikerű kalandjában zászlóaljparancsnokként vett részt, 1870-ben pedig a poroszok által körülrzárt Párizs sebesültjeit ápolta. A Kommunélnal szimpatizáló *Griszát* a bukás után elhurcolták s csak az osztrák-magyar követség közbenjárása menekítette meg a súlyos ítélet elől. Hazatérte után a magyar miniszterelnökség fordítójaként dolgozott, 1884. december 3-án, hosszas betegség után bekövetkezett haláláig.

E vázlatos életrajzban nem térhettem ki Grisza életének valamennyi eseményére, de a fehér foltokat némileg kitöltik majd a bemutatott dokumentumok. Grisza Ágost hagyatéka három csoportra osztható: naplók, levelezés és tárgyi emlékek.

I. Az emigránsélet viharai és a II. világháború alaposan megtépázta Grisza naplóját, de a megmaradt töredékekből is megállapítható, hogy irójuk napi rendszerességgel rögzítette életének kisebb-nagyobb eseményeit. Az első bejegyzés 1839. június 1-én kelt, az utolsó pedig 1870. október 24-én; azonban folyamatosan vezetett, illetve hiánytalanul megmaradt napló csupán a következő évek eseményeiről olvasható: 1849. december 8-tól 1851. április 24-ig, 1857, 1869 és 1870.

A töredékek első lapjai Grisza katonáskodásának idejéből származnak. A magyarul írt napi krónika színesen és érdekesen mutatja be a Bécs környéki garnizon életét, de a szigorú regulák és a görbe esték rajzán kívül nem tartalmaz fontosabb adatokat. Sokkal érdekesebb az a néhány németül írt lap, amely 1848 szeptemberének és októberének eseményeit tárgyalja. Az alakulatához utazó Grisza szeptember 28-án szemtanúja volt annak a tömeghisztériának, amelyet *Lambergnek* az ország teljhatalmú királyi biztosának meggyilkolása váltott ki. A hajóhid korlátjára kapaszkodva nézte végig, amint a lemezelenített holttestet végighurcolták a hídon, majd követte a tömeget a Károly kaszányáig, ahol a katonaságnak sikerült kiragadnia az akasztani készülőkhöz Lamberg tetemét.

Az első két épségben megmaradt és magyarul írt napló elsősorban a Kossuth-emigráció életét kutató történészeink érdeklődésére tarthat számot. A komáromi kapituláció után Grisza menlevéllel hagyta el az országot és Poroszországon, valamint Belgiumon át utazott Angliában letelepedett társai után. A londoni magyar emigránsok élete 1850-ben rendkívül nehéz volt. Munka nélkül, a *Pulszky Ferenc* vezette „komité” segítyeiből tengették életüket. Az általános elkeseredést csak fokozták a pénzelosztás körüli viták és az ellentétes politikai beállítottságú emigráns csoportosulások civakodásai. Grisza Londonban töltött tíz hónapját ez a légkör jellemezte. Naplójának lapjait a pénztelensége és nyomora miatt érzett keserűség mellett ezek az események töltik ki. A krónikás jóvoltából bepillanthatunk a magyar emigráns „komité” izzó hangulatú üléseire, találkozhatunk *Klapkával*, *Türr Istvánnal*, *Mednyánszky Sándorral*, *Tanárkival* — és *Marxszal*, a német szocialisták egyik londoni gyűlésén.

A napló kisebbik része Grisza amerikai tartózkodásáról szól. A New York-i magyar kolónia élete alig különbözik a londonitól. Itt is ugyanaz a szétszakítottság tapasztalható s a megélhetés sem könnyebb, mint a szigetországban. Grisza a *Dembinszky Tivadartól* bizományba átvett bazaráruval házalt a New York körüli farmokon, majd egy vasgyárban helyezkedett el, de egyik munka sem hozott megoldást. Sorsától nem sokban üt el a jegyzetekből élénk lépő többi magyar, *Prágay ezredes*, *Báthory Ignác*, *Radnics János* és *Fekete Sándor* élete sem. A szüntelen kenyérharcot és a szenvedő, tervekelt kovácsoló emigrációt felidéző lapok teszik forrásértékűvé az 1851. április 24-én félbeszakadt feljegyzéseket.

Grisza párizsi naplói inkább majdani életrajzírójának nyújtanak kapaszkodókat. A néhány tömör mondattal rögzített események közül csak itt-ott bukkann fel néhány magyar alakja, mint pl. *Türr Istváné*, a szobrász *Züllich Rudolfé*, az építész *Kauszer Józsefé* és leggyakrabban a festő *Madarász Viktoré*, valamint a kommunárrá lett *Győrök Leóé*. Az oldalakat elsősorban Grisza fordítói tevékenységével kapcsolatos személyek népesítik be. Ez a kép csak az 1870-es naplóban válik színesebbé és adatgazdagabbá, amikor a porosz—francia háború Griszát is az események sűrűjébe lökte. A Törvényhozó Testület palotájában berendezett ambulancia könyvelőjeként három hónapon át vezette a számadásokat és segédkezett a sebesültek ápolásában. A francia nyelvű szűkszavú feljegyzések érdeme, hogy jóvoltukból Grisza Ágost személyében sikerült azonosítani a *Hazánkban* és az *Ellenőrben* megjelent névtelen párizsi tudósítások szerzőjét.

II. Párizsi tartózkodása idején Grisza rendszeres kapcsolatot tartott fenn angliai és amerikai emigráns társaival, pl. *Mednyánszky Sándorral*, *Simonyi Ernővel* és *Molitor Gusztávval*. Sajnos e levelek jelentős hányada elpusztult s ma már csak Kossuth, Szemere Bertalan, Türr és Rényi György néhány írása található a hagyatékban. A levelezés kétségtelenül legérdekesebb darabjai azok a tudósítások, amelyeket Grisza küldött feleségének a porosz—francia háború idején. Az ostromgyűrűbe zárt Párizs hétköznapjainak, a kormány ellentmondásos intézkedéseinek és az ellenállás hősi erőfeszítéseinek leírásai alaposan tájékozott megfigyelőre vallanak. A Kommünt érlelő hónapokról és a párizsi magyarok életéről nem maradtak fenn ilyen összefüggő beszámolók s ez növeli e levelek értékét.

III. A tárgyi emlékek bemutatásánál csak a legkiemelkedőbbek felsorolására szorítkozunk. Ilyen például a komáromi 49. honvéd zászlóalj lobogója, amelyet Grisza a testére csavarva menekített ki az országból. A zászlóról hiányzik a nemzetiszínű farkasfog díszítés, de a középső címer épségben vészelte át az elmúlt ötvenéves század viharait. A hagyaték másik említésre méltó darabja a Klapka-légió tisztikarát ábrázoló fényképsorozat. Ide sorolható a légió I. zászlóaljának anyakönyve is, amely számos elfeledett szereplő alakjára derít fényt. Az 1855-ös és az 1867-es párizsi világtárlások alkalmával III. Napóleon oklevéllel és emléklappal jutalmazta Grisza szolgálatait. Valamennyi a család birtokában van.

Nincs terünk a Grisza-hagyaték minden darabjának leírására, de annyi az elmondottakból is kiténik, hogy elkallódásuk pótolhatatlan veszteséget jelentett volna történetírásunk számára. A dokumentumok Grisza Ágost végakaratainak megfelelően rövidesen a Hadtörténelmi Intézet Levéltárába kerülnek.

Nagy Csaba

A szenci kollégiumról

Mária Terézia osztrák császárnő és magyar királynő 1763. szeptember 17-én, tehát 215 éve, írta alá a Szenci Gazdasági Kollégium (Collégium scientiarum politico-economico camerarium) alapító oklevelét. Az iskola közigazdasági hivatalnokok, közgazdászok és műszaki — elsősorban mezőgazdasági — szakemberek képzését volt hivatott szolgálni. Az oktatás tartalmát figyelembe véve a mai Szlovákia területén az első mezőgazdasági szakiskolák egyike volt.

I. A tanítás 1764-ben kezdődött meg az iskolában, amikor az oktató munka minden feltételét megteremtették. A kollégium keletkezésének okai elsősorban gazdasági eredetűek, de nem hagyhatjuk figyelmen kívül a Pozsonytól 24 km-re fekvő Szenc előnyös földrajzi helyzetét sem.

Ebben a korban a királyi udvar különböző újítások bevezetésével igyekezett a nagy vetélytárs — Poroszország — gazdasági életét utánozni.¹ Többek között új növényeket termeltek, új gazdasági, hivatali, katonai és kulturális reformokat vezettek be. Az iskola vezetésével és az oktató munkával az uralkodónő a piarista rendet bízta meg, amelynek ezen a téren már gazdag tapasztalatai voltak, s különösen eredményesek voltak a természettudományi tantárgyak, elsősorban a matematika tanításában.² Ez egyúttal azt is jelentette, hogy a piaristák voltak az elsők, akik az iskolák valószínű beállítottságát a mindennapi életben szükséges, gyakorlati tantárgyak tanításával cserélték fel.

A piarista oktatók munkájára nagy hatást gyakorolt filozófiai és pedagógiai nézeteivel John Lock, aki elképzelései megvalósítása érdekében nem a vallásból, hanem a „dolgozó ember” érdekeiből indult ki. John Lock nézetei, filozófiai rendszere teljesen megfelelnek a fiatal, akkor még haladó burzsoázia elképzeléseinek. Nézeteit a magyar országrészekben franciául, vagy Boros J. és Székely A. fordításából tanulmányozhatták az érdeklődők. Nagy lelkesedéssel fordultak az újkor nagy tudósainak műveihez, a természettudós Baconhoz, Galileihez, Descarteshez, akik Corisíni szavai szerint „csodálatosképpen dolgozták ki a mechanika filozófiáját.

Az oktatási munkában óriási szerep jutott az új természettudományi és műszaki ismereteknek de az angol gondolkodók, s a francia enciklopédisták felvilágosult eszméi is át- meg átszövik az oktatók és diákok gondolkodásmódját, világszemléletét. Comenius nézetei, pedagógiai elvei pedig fokozatosan teljes győzelmet arattak az oktatói-nevelői munkában.

A kollégium Eszterházy Ferenc gróf javaslataira alakult, aki erre a célra felajánlotta nagypajza szenci kastélyát, sőt az épülethez tartozó hatalmas kertet is az iskolának adományozta 20 000 arannyal egyetemben, amelyet azzal az iskolai pénzügyi helyzetének megalapozására szánt. Mária Terézia évi 1400 arannyal járult hozzá az elszegényedett nemesi, valamint értelmiségi származású ifjak iskoláztatásához. Az iskolai könyvtár, valamint tanszerek vásárlására 1500 aranyat adományozott.

1 Dejiny Slovenska (tény), Bratislava, 1955, 76—72. old.

2 Ezt a részt Kisparti J.: A piaristák törekvései a reális irányú oktatás terén a Ratio Educationis előtt. Magyar Pedagógia XXXIV (1925), 7—10. sz., 104—115. old. című tanulmánya alapján dolgoztam fel.